

Verslag van de naaldslakkenexcursie in Zuid-Limburg, 23-25 augustus 2019

Gerard Majoor, Stef Keulen & Sylvia van Leeuwen

Report on the Aciculidae excursion in the south of Limburg, 23-25 August, 2019

Summary. From 23-24 August 2019 the Netherlands Malacological Society (NMV) and its satellite the Mollusc Study group Limburg (MSL) jointly organized an excursion to the south of the province of Limburg. The excursion focused on the two species of Aciculidae exclusively occurring in that part of the Netherlands, i.e. *Platyla polita* and *Acicula fusca*. In all 80 and 56 specimens of both species were found respectively. In addition 59 other species of land snails and slugs and 18 species of freshwater molluscs were observed.

De aanloop

In 2017 was er een NMV/MSL excursie naar Midden- en Zuid-Limburg met als uitvalsbasis het bezinningshuis 'Regina Carmeli' in Sittard, dat wordt geleid door de zusters Karmelieten van het Goddelijk Hart van Jezus (Majoor *et al.*, 2018). Dat was destijds zo goed bevallen dat de MSL aan de excursiecommissie van de NMV voorstelde in 2019 vanuit dat klooster weer een weekendexcursie in Limburg te organiseren, ditmaal met de focus op naaldslakken. De Gladde naaldslak *Platyla polita* en de Gegroefde naaldslak *Acicula fusca* komen in ons land uitsluitend in Zuid-Limburg voor. Na een aanvankelijk wat aarzelende toestroom van aanmeldingen kwam de teller uiteindelijk op een harde kern van 11 deelnemers, met additioneel gasten op vrijdagmiddag, zaterdagmiddag, zaterdagavond en zondagmorgen. De bezochte locaties staan vermeld in tabel 1; de verzamelde soorten in tabel 2.

Deelnemers

Hannco Bakker, Bob Bruins, Aart van den Berg, Ad Hovestadt, Stef Keulen, Jan Koert, Nick Kroese, Sylvia van Leeuwen, Gerard Majoor, Arie Twigt en Rob Vink. Op vrijdagmiddag werd ook nog deelgenomen door Arjan Ovaa, op zaterdagmiddag door Dennis Nieweg en op zondagmorgen door Erik Ernens. Het diner op zaterdagavond werd opgeluisterd door de aanwezigheid van Wim Maassen, Dyjanne Keulen en Annewies Majoor.

Brakkenberg

Behalve Rob Vink en Hannco Bakker konden alle deelnemers van buiten Limburg vrijdag al voor de middag in Sittard zijn om samen met Jan Koert en Gerard Majoor af te reizen naar de Brakkenberg in Geulhem. Daar werden zij opgewacht door Stef Keulen en Arjan Ovaa. Laatstgenoemde was als stafmedewerker Beleidsondersteuning en Ecologie van Stichting het Limburgs Landschap betrokken geweest bij de afgifte van de vergunning voor deze locatie en had gevraagd bij de excursie te mogen aansluiten. Meteen na het betreden van het natuurreservaat stortten de deelnemers zich op de onderste rand van het hellingbos en zongen de namen van de gevonden soorten in het rond. Sylvia van Leeuwen had aangeboden de vondsten per locatie te registreren in Waarneming.nl (fig. 1); Gerard Majoor hield als back-up een geschreven lijst bij. Vooral

Fig. 1. Sylvia van Leeuwen registreert vondsten in Waarneming.nl.
Foto Aart van den Berg.

de deelnemers van buiten Limburg waren in hun nopjes met vondsten van soorten die in Nederland exclusief in Zuid-Limburg voorkomen zoals Geruite rondmondhoren *Pomatias elegans*, Vaatjesslak *Sphyradium doliolum* en Opgerolde tandslak *Helicodonta obvoluta*. Maar de doelsoort voor dit gebied was de Gladde naaldslak (Clerx *et al.*, 1978); waar zou die te vinden zijn? Stef Keulen wees een locatie aan waar de soort onder andere tijdens een NMV excursie in 1998 was aangetroffen (Van Peursen & Keulen, 1999) en iedereen begon daar royale strooiselmonsters te verzamelen. Met uitzondering van Arie Twigt, die zijn bodemonsters direct boven een plastic doosje uitzeefde en daarin met het lampje van zijn smartphone naar 'glimmende dingetjes' ging speuren (fig. 2). Die strategie had succes: hij vond ter plekke het eerste exemplaar van de Gladde naaldslak – en erna nog drie. Uiteindelijk zijn er op de Brakkenberg in totaal 70 exemplaren van de Gladde naaldslak verzameld (tabel 2; fig. 3). Op het terras van café De Brakke Berg werd later met tevredenheid teruggekeken op de oogst en afscheid genomen van Arjan Ovaa.

Terug in het klooster troffen we ook Rob en Hannco om sa-

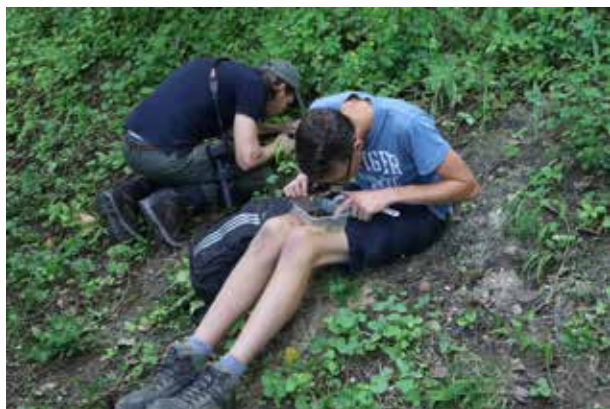

Fig. 2. Arie Twigt zeeft op de Brakkenberg bodemmonsters en vindt met behulp van het lampje van zijn smartphone Gladde naaldslakken. Op de achtergrond Nick Kroese. Foto Stef Keulen.

men met hen bij een Chinees restaurant de nadorst te lessen en de honger te stillen. Die maaltijd inspireerde allen om na terugkeer in het klooster nog verder te gaan met het zeven van monsters en het bekijken van vondsten (fig. 4). Maar het leverde die avond niet méér naaldslakken op en langzaam maar zeker slonk de groep tot een handvol die tenslotte in de kleine uurtjes het licht uitdeed.

Kathager en Hulsberger Beemden

Het ontbijt op zaterdag werd, net als in 2017, weer opgefleurd met een speciaal voor onze groep door zuster Renata ontworpen slakkenlogo. Met de lunchpakketten in de ransels werd koers gezet naar de Kathager Beemden in Vaesrade (Keulen, 2019). Alvorens het gebied te betreden werden, conform de vergunningsvoorwaarden van Natuurmonumenten en de instructies van Sovon, de laarzen en zeven gedesinfecteerd (fig. 6). Deze maatregel wordt in Limburg genomen in een poging de verspreiding van het salamandervirus *Batrachochytrium dendrobatidis* te beteugelen; dat virus heeft de Vuursalamander *Salamandra salamandra* in Zuid-Limburg helaas al vrijwel uitgeroeid (Spikmans *et al.*, 2012).

Het meest bijzondere deel van de Kathager Beemden is een kalkmoeras waar in het verleden de Gegroefde naaldslak werd gevonden. Het was opmerkelijk dat het dit keer niet de benjamin van de groep maar nestor Bob Bruins was die in het veld het eerste exemplaar van die soort in een plukje bodemmateri-

Fig. 4. Werkavond in klooster 'Regina Carmeli'. Met de klok mee Nick Kroese, Aart van den Berg, Rob Vink, Hannco Bakker, Gerard Majoor, Arie Twigt en Ad Hovestadt. Foto Bob Bruins.

Fig. 3. Gladde naaldslak *Platyla polita* van de Brakkenberg.

Foto Rob Vink.

aal ontdekte. Ook hier namen diverse deelnemers weer strooiselmonsters. In totaal zijn er die dag in de Kathager Beemden 15 exemplaren van de Gegroefde naaldslak verzameld. Andere leuke waarnemingen waren de Oorvormige glasslak *Eucobresia diaphana* (fig. 7) en de Grote glasslak *Phenacolimax major* die levend aangetroffen werden tussen Riet *Phragmites australis* en mos.

Vervolgens werd door een bosje koers gezet in de richting van het voormalige zwembad Boschdal waar omheen zich een moeras bevindt. Op een dode boomstronk werden op zicht levende exemplaren van de Gladde naaldslak en het Stekelslakje *Acanthinula aculeata* gevonden.

Na de lunch nabij het voormalige zwembad (fig. 8) werd in een omtrekkende beweging om de Kathager Beemden gelopen, de Geleenbeek overgestoken en via haar linkeroever de nieuwe Buitenring Parkstad bereikt. Tegen een talud van een stalen damwandprofiel van die autoweg resteert een veld Moeraszegge waar de MSL kort tevoren een populatie van de Zegge-korfslak *Vertigo moulinsiana* had onderzocht. Die soort werd daar ook nu weer waargenomen. Dankzij de brug over de Geleenbeek in de Buitenring kon de terugweg naar de auto's

Fig. 6. Gerard Majoor desinfecteert zijn laarzen.

Foto Sylvia van Leeuwen.

Fig. 7. Grote glasslak *Eucobresia diaphana* in de Kathager Beemden. Foto Sylvia van Leeuwen.

Fig. 8. Lunchpauze in de Kathager Beemden. Foto Sylvia van Leeuwen.

Fig. 9. Rob Vink en Bob Bruins in de Hulsberger Beemden. Foto Sylvia van Leeuwen.

gelukkig aanmerkelijk bekort worden. Desondanks dreigde er toch muiterij uit te breken: na de doorgestane ontberingen bij 28° C in de Kathager Beemden pleitten sommigen ter recuperatie voor terrasbezoek. De excursieleiding stelde een compromis voor: aansluitend nog een kort bezoekje aan de Hulsbergerbeemden en dan een langer bezoek aan de horeca. De opstand was bedwongen.

Op het oog vielen in de Hulsbergerbeemden vooral de vele slakken op de stammen van Essen op: Zwartgerande tuinslak-

ken *Cepaea nemoralis* tot wel drie à vier meter hoog en Wijn-gaardslakken *Helix pomatia* tot op zo'n twee meter. In de strooisellaag ontdekten we geen bijzondere soorten maar de teken vonden óns wel – reden temeer om het daar al snel voor gezien te houden (fig. 9).

Bij het diner was Wim Maassen aanwezig. Een hommage aan degene die in 1976 voor het eerst de Gladde naaldslak op de Brakkenberg vond (Clerx *et al.*, 1978) – en gezellig voor Wim en zijn collega's die eerder met elkaar hadden samengewerkt. Het slakkenwerk in het klooster na het diner was opvallend beperkter dan de eerste avond en het werd duidelijk minder laat...

Voerendaal-Poort

Het laatste excursiedoel was een gebiedje iets ten oosten van station Voerendaal. Bij dat station ontmoetten we Erik Ernens (uit Gelderland) die zijn interesse voor mollusken voelt groeien en na deze excursie lid werd van de NMV. Onderaan de spoordijk vanaf Voerendaal richting Heerlen ligt een klein slootje; erlangs groeien Reuzenpaardenstaart *Equisetum telmateia*, Riet en Grote brandnetel *Urtica dioica*. Op die helling is in 1998 de Gladde naaldslak gevonden (Keulen, 1999); later is daar door de MSL ook de Gegroefde naaldslak aangetroffen. In het veld werd geen van beide soorten gevonden; uit strooi-

Fig. 10. Gegroefde naaldslak *Acricula fusca* van Voerendaal-Poort. Foto Rob Vink.

Tabel 1. Lijst van de bezochte locaties

Gebied	Locatie	Omschrijving	X	Y
Brakkenberg in Geulhem	1	Houthem-Sint Gerlach, langs de Wolfdriesweg, beboste helling met Esdoorn en Rode kornoelje onder kalkstenen rotswand, ten westen van een voormalige groeve-ingang	183,553	319,787
	2	Houthem-Sint Gerlach, langs de Wolfdriesweg, beboste helling met Esdoorn en Rode kornoelje onder kalkstenen rotswand, ten oosten van een voormalige groeve-ingang	183,688	319,743
	3	Houthem-Sint Gerlach, ter hoogte van Wolfdriesweg nr. 9. Grote brandnetel, braam en mos aan voet van steile berm van Brakkenberg	183,740	319,726
	4	Houthem-Sint Gerlach, langs de Wolfdriesweg, bij een slagboom. Beboste helling met Esdoorn en Rode kornoelje onder kalkstenen rotswand.	183,822	319,732
Sittard, kloostertuin	5	Klooster Regina Carmeli, rond hoofdgebouw en in kloostertuin	189,257	334,089
Kathager Beemden in Vaesrade	6	Rietveld met bronbeekje (kalkmoeras)	191,190	326,478
Vaesrade	7	Loofbos met dikke omgevallen dode boom en veel dood hout	191,111	326,456
	8	Moeras in elzenbroekbos en voormalig zwembad Boschdal; vegetatie Moeraszegge, Hazelaar en meidoorn	191,059	326,570
Hulsberger Beemden	9	Moeras in elzenbroekbos met Moeraszegge		
	10	Moeras met Moeraszegge nabij de Buitenring en via duct	190,892	326,126
Voerendaal-Poort	11	Essenbos met klein beekje tussen het Vossenvoetpad en de Hulsbergerbeek	189,322	322,845
	12	Nat talud langs het spoor met hoge begroeiing van Riet, Reuzenpaardestaart en brandnetels	193,443	322,171
	13	Cortenbacherbos (loofbos) langs de Cortenbacherbeek	193,417	321,973
	14	Voerendaal, loofbos aan het rijwielpad Terworm, nabij het spoor	193,393	322,124

selmonsters kwamen achteraf 10 exemplaren van de Gladde en 41 exemplaren van de Gegroefde naaldslak (fig. 10) tevoorschijn. Hierna werd nog even de koelte van het bos ten zuiden van het spoor opgezocht. De meest opmerkelijke vondst daar was in een klein beekje grote (lege) doubletten van de Zwanenmossel *Anodonta cygnea*. Het beekje komt van een verderop gelegen vijver en de mossels zullen waarschijnlijk na veel neerslag vanuit de vijver het beekje zijn ingespoeld.

Na de lunch bij station Voerendaal werd voor een afscheidsdrankje de zoektocht naar een café-met-terras ondernomen. Kennelijk zijn we beter in naaldslakken zoeken, want het kostte een half uur om (in een winkelcentrum...) een acceptabele plek te vinden. Maar daarna was iedereen voldaan en kon de (voor sommigen lange) thuisreis worden aanvaard.

Dankwoord

Dank aan de fotografen die illustraties voor dit verslag leverden en in het bijzonder aan Rob Vink voor de prachtige foto's van de naaldslakken. Beide exemplaren werden verzameld en geschonken door Jan Koert. Ze zijn in de collectie van het Natuurhistorisch Rotterdam opgenomen: de Gegroefde naaldslak *Acicula fusca* onder nummer NMR993000147797; de Gladde naaldslak *Platyla polita* onder nummer NMR993000147798.

Geraadpleegde bronnen

- CLERX, J.P.M., W.J.M. MAASSEN & TH. E.J. RIPKEN, 1978. Drie voor Nederland nieuwe soorten landslakken uit Zuid-Limburg. – *Basteria* 42(1-3): 1-5.
- KEULEN, S.M.A., 1999. *Platyla polita* (Hartmann 1840) in Nederland. – *Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging* 307: 46-48.
- KEULEN, S., 2019. De Kathager Beemden in Vaesrade. – *Spirula* 418: 22-25.
- MAJOUR, G., S. KEULEN & S. VAN LEEUWEN, 2018. Verslag van de NMV excursie naar Midden- en Zuid-Limburg, 25-27 augustus 2017. – *Spirula* 414: 33-38.
- PEURSEN, VAN A.D.P. & S.M.A. KEULEN, 1999. Verslag van de N.M.V.-excursie in Zuid-Limburg op 24 en 25 oktober 1998. – *Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging* 308: 56-65.
- SPIKMANS, F., W. BOSMAN, A. SPITZEN, E. GOVERSE, M. DE ZEEUW & T. VAN DER MEIJ, 2012. Vuursalamanderdrama: soort op rand van uitsterven in Nederland. – *Ravon* 14(3): 50-56.

Adressen van de auteurs

- G. Majoor: gmajoor87@gmail.com
 S. Keulen: biostekel@gmail.com
 S. van Leeuwen: fbsylvia@xs4all.nl

Tabel 2 Excursie Zuid-Limburg, 23-25 augustus 2019. Gevonden molluskensoorten per locatie.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Geulhem				Sittard				Kathager beemden				Hulsberger beemden	Voerendaal-Poort		
		Locatie nr.												11	12	13	14
Datum (augustus 2019)		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10						
		23	23	23	23	24	24	24	24	24	24						
Landslakken																	
Stekelslakje	<i>Acanthinula aculeata</i>	x	x						x								
Gegroefde naaldslak	<i>Acicula fusca</i>						10	5								41	
Bruine blinkslak	<i>Aegopinella nitidula</i>	x	x	x			x	x					x		x	x	x
Kleine blinkslak	<i>Aegopinella pura</i>	x	x	x	x		x									x	
Grote clausilia	<i>Alinda biplicata</i>	x	x	x	x												x
Donkere wegslak	<i>Arion distinctus</i>	x					x										
Zwarte wegslak	<i>Arion hortensis</i>	x		x			x	x	x								
Egelwegslak	<i>Arion intermedius</i>												x				
Oranje/ Spaanse wegslak	<i>Arion rufus</i>	x					x	x	x						x	x	x
Wormnaaktslak	<i>Boettgerilla pallens</i>	x							x	x							
dwergslak	<i>Carychium spec.</i>												x				
Plompe dwergslak	<i>Carychium minimum</i>		x				x								x	x	
Slanke dwergslak	<i>Carychium tridentatum</i>	x	x	x				x							x		
Blindslak	<i>Cecilioides acicula</i>	x	x														
Witgerande tuinslak	<i>Cepaea hortensis</i>	x	x			x		x	x								
Gewone tuinslak	<i>Cepaea nemoralis</i>	x	x					x	x	x			x		x		x
tuinslak	<i>Cepaea spec. (juveniel)</i>			x													
Vale clausilia	<i>Clausilia bidentata</i>	x							x				x		x		
clausilia	<i>Clausilia spec. (juveniel)</i>			x													
Glanzende agaathoren	<i>Cochlicopa lubrica</i>		x	x			x	x	x						x	x	
Slanke agaathoren	<i>Cochlicopa lubricella</i>	x	x			x											
Ruwe korfslak	<i>Columella aspera</i>							x									
Tandloze korfslak	<i>Columella edentula</i>		x						x								
Segrjinslak	<i>Cornu aspersum</i>					x											
Gevlekte akkerslak	<i>Deroceras reticulatum</i>	x								x			x				
Zwervende akkerslak	<i>Deroceras invadens</i>		x														
Kleine akkerslak	<i>Deroceras laeve</i>																x
Boerenknoopje	<i>Discus rotundatus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x				x		x	x	
Oorvormige glasslak	<i>Eucobresia diaphana</i>							x		x?							
Gladde tolslak	<i>Euconulus fulvus</i>							x									
Moerastolslak	<i>Euconulus praticola (= E. alderi)</i>							x									
Gewone struikslak	<i>Fruticicola fruticum</i>						x		x	x					x	x	x
Opgerolde tandslak	<i>Helicodonta obvoluta</i>	x	x														
Wijngaardslak	<i>Helix pomatia</i>	x	x										x		x	x	x
Bosaardslak	<i>Lehmannia marginata</i>								x								
Grote aardslak	<i>Limax maximus</i>	x						x	x								
Geribde clausilia	<i>Macrogastra attenuata lineolata</i>	x	x	x					x							x	
Gekielde clausilia	<i>Macrogastra rolpheii</i>	x	x	x		x											
Donkere torenslak	<i>Merdigera obscura</i>	x	x														
Bostloofslak	<i>Monachoides incarnatus</i>	x	x	x			x	x	x				x		x	x	x
Ammonshorentje	<i>Nesovitretea hammonis</i>			x				x								x	
Kelder-glasslak	<i>Oxychilus cellarius</i>	x	x	cf	x										x	x	x
Grote glansslak	<i>Oxychilus draparnaudi</i>		x												x		
Slanke barnsteenslak	<i>Oxyloma elegans</i>								x							x	
Grote glasslak	<i>Phenacolinax major</i>	x	x	x			x										
Gladde naaldslak	<i>Platyla polita</i>	24	35	2	9											10	
Geruite rondmondhoren	<i>Pomatias elegans</i>	x	x	x													
Dwergpuntje	<i>Punctum pygmaeum</i>	x															
Mostonnetje	<i>Pupilla muscorum</i>		x														
Vaatjesslak	<i>Sphyradium dolium</i>	x	x	x													
Gewone barnsteenslak	<i>Succinea putris</i>	x	x	x	x		x	x	x				x			x	
Langwerpige barnsteenslak	<i>Succinella oblonga</i>							x									
Gewone haarslak	<i>Trochulus hispida</i>	x	x	x	x								x		x		
Cilindrische korfslak	<i>Truncatellina cylindrica</i>															x	
Scheve jachthorenslak	<i>Vallonia excentrica</i>	x	x			x											
Nauwe korfslak	<i>Vertigo angustior</i>								x								
Dikke korfslak	<i>Vertigo antivertigo</i>							x	x								
Zeggekorfslak	<i>Vertigo moulinsiana</i>									x							
Dwerg-korfslak	<i>Vertigo pygmaea</i>	x															
korfslak	<i>Vertigo spec. (juveniel)</i>																x
Gestreepte korfslak	<i>Vertigo substriata</i>							x									
Kleine kristalslak	<i>Vitrea contracta</i>	x	x	x			x										
Gewone kristalslak	<i>Vitrea crystallina</i>				x			x	x							x	
Doorschijnende glasslak	<i>Vitrina pellucida</i>	x	x	x	x												
Donkere glimslak	<i>Zonitoides nitidus</i>				x		x		x				x		x	x	
Totaal (61)		35	32	9	20	8	24	9	17	8	4	12	25	10	8		
Zoetwatermollusken																	
Geronde schijfhoren	<i>Anisus leucostoma</i>									x							
Draaikolk-schijfhoren	<i>Anisus vortex</i>								x	x							
Zwanenmossel	<i>Anodonta cygnea</i>																x
Riempje	<i>Bathyomphalus contortus</i>							x	x								
Kleine diepslak	<i>Bithynia leachii</i>								x								
Grote diepslak	<i>Bithynia tentaculata</i>									x							x
Driehoeksmossel	<i>Dreissena polymorpha</i>	x															
Scheve erwtenmossel	<i>Euglesa subtruncata</i>							x									
Doffe erwtenmossel	<i>Euglesa casertana</i>										x						
Leverbotslak	<i>Galba truncatula</i>						x	x								x	
Witte schijfhoren	<i>Gyraulus albus</i>								x								
Traktorwielje	<i>Gyraulus crista</i>								x								
Hoekige erwtenmossel	<i>Pisidium milium</i>	x					x	x									
Glanzende erwtenmossel	<i>Pisidium nitidum</i>						x	x									x
Stompe erwtenmossel	<i>Pisidium obtusale</i>								x								
Gemaskerde erwtenmossel	<i>Pisidium personatum</i>						x						x				
Jenkins' waterhorentje	<i>Potamopyrgus antipodarum</i>												x				
Puntige blaashoren	<i>Physella acuta</i>								x								
Platte pluimdrager	<i>Valvata cristata</i>								x								